

Dr. sc. Sedad BEŠLIJA

Institut za historiju Univerziteta u Sarajevu

E-mail: sedad.beslija@iis.unsa.ba

1.01 Izvorni naučni rad/Original scientific article

UDK/UDC: 94:930.25:560(0.02/.08)(497.6 Bosanska Dubica)"15/18" (093)

DOI: <https://doi.org/10.52259/historijskipogledi.2025.8.13.19>

O BOSANSKOJ DUBICI U SVJETLU DOKUMENATA OSMANSKOG ARHIVA U ISTANBULU

Apstrakt: *Bosanska Dubica se nalazi na sjeverozapadnoj granici Bosne i pripada nizu gradića na rijeci Uni koji su svjedočili značajnih događajima u različitim povijesnim razdobljima. Ovim radom se nastojalo dati doprinos istraživanju prošlosti Dubice i razumjeti njen značaj kao pograničnog mjesta u osmanskome razdoblju o čemu postoje skromni rezultati doadašnje historiografije. Jedan od ciljeva istraživanja je bilo dati putokaze odnosno ukazati na arhivski potencijal koji je dostupan u svrhu daljih istraživanja historijata gradova na lokalnom, ali regionalnom nivou Bosanske krajine u dugotrajnom osmanskome razdoblju. U uvodnom dijelu donoseni su osnovni podaci o upravno-administrativnoj poziciji Dubice u osmanskome periodu od dolaska ovog područja pod osmansku vlast pa do 1878. godine. Sve do tanzimatskih reformi Dubica je administrativno, u statusu nahije, pripadala Kobaškom, Novoselskom, Kostajničkom ili Banjalučkom kadiluku. Od sredine 19. stoljeća Dubica se u statusu mudirluka nalazila u sastavu Bihaćkog kajmakamluka. Budući da se nalazila na granici između Osmanske Države i Habsburške Monarhije, Dubica je imala intenzivnu prošlost koju su karakterisale česte promjene posebno u segmentu teritorijalne jurisdikcije. Ovo mjesto su osvojile i u sastav Osmanske Države priključile vojne jedinice bosanskog sandžak-bega Gazi Husrev-bega 1538. godine u široj akciji osvajanja teritorija srednjovjekovne bosanske države koje su se nakon 1463. godine našle u sastavu Jajačke banovine pod ugarskom vlašću. Narednih stoljeće i po, sve do 1688. godine, Dubica je neprekidno ostala pod osmanskome vlašću. Od kraja 17. do kraja 18. stoljeća, ukupno je u tri navrata (1687, 1716. i 1788) akcijama habsburške vojske u poznatim osmansko-austrijskim ratovima Dubica padala pod habsburšku vlast. Dakle, ukupno je pod habsburškom vlašću bila 47 godina. U historiografiji najviše se pisalo o posljednjem velikom osmansko-austrijskom ratu na kraju 18. stoljeća koji je u literaturi i poznat kao Dubički rat zbog činjenice da je Pounje bilo jedna od glavnih vojnih meta austrijskih generala, a Dubica jedno od glavnih poprišta značajnih vojnih operacija. Poznato je da je taj rat izbio nakon što je Osmanska Država objavila rat Ruskom Carstvu 1787. godine, a Habsburška Monarhija se, kao saveznik Rusije, uključila u vojni sukob*

1788. godine. Vojnim napadom generala Gideon Laudona 26. augusta 1788. godine Dubica je osvojena, ali je tokom mirovnih pregovora u Svištovu, ipak, vraćena u osmanski posjed odnosno u sastav Bosanskog ejaleta. Kako je svaka historijska tema determinirana historijskim izvorima to je i u ovom istraživanju arhivska građa odredila teme o kojima je moguće pisati u kontekstu dubičke historije. Među njima su tvrđavska posada s posebnim osvrtom na plaćanje posadnika u dubičkoj tvrđavi, predaja Dubice osmanskoj strani nakon okončanja Dubičkog rata 1795-1796. godine, gradnja i opravka dubičke tvrđave i drugih objekata na području Dubice, imenovanja na razne dužnosti i imena osmanskih dužnosnika u Dubici, kršenje zakona i razne nepravilnosti u Dubici i dubičke džamije. Izvorna podloga za pisanje rada je stručna literatura i arhivska građa dostupna u Osmanskom arhivu u Istanbulu, a koja se odnosi na period od 16. do 19. stoljeća. U radu je izvršena tematsko-hronološka obrada, analiza i kontekstualizacija dostupnih arhivskih dokumenata koji su osvijetlili do sada nepoznate događaje, procese i ličnosti iz prošlosti osmanske Bosanske Dubice.

Ključne riječi: Dubica, arhiv, Osmanska država, Bosna, historija, pograničje, 16-19. stoljeće.

ON BOSANSKA DUBICA IN THE LIGHT OF DOCUMENTS FROM THE OTTOMAN ARCHIVE IN ISTANBUL

Abstract: Bosanska Dubica is situated on the northwestern border of Bosnia, among a series of small towns along the Una River that have witnessed significant events throughout various historical periods. This paper aims to contribute to the exploration of Dubica's past and to understand its importance as a border town during the Ottoman era, a subject that has been modestly addressed in existing historiography. One of the research objectives is to highlight the archival potential available for further studies on the history of towns at both local and regional levels in the Bosanska Krajina during the extended Ottoman period. The introductory section provides basic information about Dubica's administrative position during the Ottoman period, from its incorporation into Ottoman rule up to 1878. Until the Tanzimat reforms, Dubica held the status of a nahija and was administratively part of the Kobaš, Novosel, Kostajnica, or Banja Luka kadiluks. From the mid-19th century, Dubica, as a mudirlik, was included in the Bihać kaymakamlik. Located on the border between the Ottoman Empire and the Habsburg Monarchy, Dubica experienced an intense history characterized by frequent changes, especially in terms of territorial jurisdiction. In 1538, military units under Bosnian sanjak-bey Gazi Husrev-bey captured Dubica, incorporating it into the Ottoman Empire during a broader campaign to conquer territories of the medieval Bosnian state that had come under Hungarian control after 1463. For the next 150 years, until 1688, Dubica remained continuously under Ottoman rule. From the late 17th to the

late 18th century, Dubica fell under Habsburg control on three occasions (1687, 1716, and 1788) during the well-known Ottoman-Austrian wars, totaling 47 years under Habsburg rule. Historiography has extensively covered the last major Ottoman-Austrian war at the end of the 18th century, known in literature as the Dubica War, due to the fact that the Pounje area was one of the main military targets of Austrian generals, and Dubica was one of the main sites of significant military operations. This war broke out after the Ottoman Empire declared war on the Russian Empire in 1787, with the Habsburg Monarchy, as Russia's ally, joining the conflict in 1788. On August 26, 1788, General Gideon Laudon captured Dubica; however, during peace negotiations in Svištov, it was returned to Ottoman possession, specifically to the Bosnian Eyalet. As every historical topic is determined by historical sources, this research has been guided by archival materials in exploring Dubica's history. Among the topics covered are the fortress garrison, with a special focus on the payment of soldiers in the Dubica fortress; the handover of Dubica to the Ottoman side after the end of the Dubica War in 1795-1796; the construction and repair of the Dubica fortress and other structures in the area; appointments to various duties and the names of Ottoman officials in Dubica; legal violations and various irregularities in Dubica; and Dubica's mosques. The primary sources for this paper include professional literature and archival materials available in the Ottoman Archives in Istanbul, covering the period from the 16th to the 19th century. The paper presents a thematic-chronological analysis and contextualization of available archival documents, shedding light on previously unknown events, processes, and personalities from the past of Ottoman Bosanska Dubica.

Key words: Dubica, archive, Ottoman Empire, Bosnia, history, borderland, 16th-19th century.

Upravno-administrativna pozicija Bosanske Dubice u osmansko doba

Osmanske vojne snage su u okviru šire akcije osvajanja bosanskih zemalja od 1461. do 1538. godine u nekoliko navrata pokušavale ovladati i područjem Dubice. Između 1526. i 1536. godine Osmanlije su zauzele sve gradove koji su tada bili pod ugraskom upravom na desnoj obali Save na širokom pojasu od Jajca i Banjaluke do Broda i Dubice.¹

Poslije 1516. godine na tom prostoru osnovane su mnoge nahije. Ubrzo je osnovan Kobaški kadiluk kojem su pripojena i nahija Dubica koja je osnovana po zauzeću grada 1538. godine akcijom Gazi Husrev-bega u vrijeme vladavine sultana Sulejmana Zakonodavca. Do 1562. bila je u sastavu Kobaškog, a od tada

¹ Hazim Šabanović, *Bosanski pašaluk - postanak i upravna podjela*, Svjetlost, Sarajevo 1982, 176-177.

Novoselskog kadiluka (prvobitno područje Kulen Vakufa i Bosanskog Petrovca).²

Od sredine 16. stoljeća Osmanlije nastoje zauzeti gradove na Uni. Kostajnicu i Lišnicu su zauzeli 1556, Bušević i Otoku 1558. godine. Dvije godine kasnije Novi. Bosanska Krupa je došla pod osmansku vlast 1565. Od 1575. do 1592. godine zauzeti su svi gradovi od Cazina i Bužima do Bihaća i Izačića. Svi ti gradovi administrativno su pripali Bosanskom, Kliškom ili Bihaćkom sandžaku.³

U drugoj polovini 17. stoljeća Dubica se spominje unutar Kostajničkog kadiluka. Zaključuje se da je poslije Novoselskog, Dubica postala dijelom Kostajničkog kadiluka, ali ne zna se datum te administrativne promjene.⁴ Usto, treba dodati da se u jednom dokumentu od 5.9.1660. godine Dubica spominje u sastavu Banjalučkog kadiluka. Moguće da je Dubica prije ulaska u sastav Kostajničkog, ponovo kratko bila u sastavu Banjalučkog odnosno Kobaškog kadiluka.⁵

U 18. stoljeću nahija Dubica je, u vremenima kada je bila u sastavu Bosanskog ejaleta, ostala u Bosanskom sandžaku, u kadiluku Bekije-i Kostajnica (dakle, ostacima nekadašnjeg Kostajničkog kadiluka) sa sjedištem u Kozarcu. Dakle, nahije koje su bile u sastavu tog kadiluka su: Bosanska Dubica, Bosanski Novi, Prijedor i Kozarac.⁶

Nakon što je Omer-paša Latas 1850. godine proveo novu teritorijalno-administrativnu organizaciju Bosanskog vilajeta, Dubica se kao mudirluk (srez), negdje u dokumentima stoji kadiluk, našla u sastavu Bihaćkog kajmakamluka (okrug).⁷ Između 1858. i 1862. godine kroz dokumente se spominju trojica dubičkih mudira: Ibrahim-aga, Mehmed Said-bej i Mustafa-bej.⁸

Uredbom o organizaciji Bosanskog vilajeta iz 1865. godine Dubica se našla u sastavu kadiluka Kostajnica u Bihaćkom sandžaku. Tako je dočekala austrougarsku okupaciju 1878. godine.⁹

Međutim, prva značajnija historijska promjena poslije dolaska Dubice pod osmansku vlast dogodila se za vrijeme Bečkog rata, kada Dubica prvi put

² Isto, 177-180.

³ Radoslav Lopašić, *Bihać i bihaćka krajina, mjestopisne i povijesne crtice*, Matica hrvatska, Zagreb 1943, 20-28; Adem Handžić, *Prilog istoriji starih gradova u Bosanskoj i Slavonskoj krajini pred kraj XVI vijeka, Godišnjak Društva istoričara BiH*, XIII/1962, Sarajevo 1963, 324; Jezgrovit pregled procesa dolaska prostora Bosanske i Hrvatske krajine u sastav Bosanskog sandžaka, a od 1580. godine Bosanskog ejaleta, pod vođstvom Ferhad-paše Sokolovića dao je Enes Pelidija u članku: *Život i djelo Ferhat-paše Sokolovića, Glasnik Rijaseta IZ u SFRJ*, br. 6, god. LIV/791, Sarajevo 1991, 699-711.

⁴ H. Šabanović, *Bosanski pašaluk*, 186.

⁵ BOA, A.DVN 31/87.

⁶ H. Šabanović, *Bosanski pašaluk*, 230.

⁷ Isto, 233.

⁸ T. C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Istanbul (dalje: BOA), A.MKT.UM 521/38; I.MVL 399/17362; MVL 888/9; MVL 925/10

⁹ Ahmed S. Aličić, *Uređenje bosanskog ejaleta od 1789. do 1878. godine*, Orijentalni institut, Sarajevo 1983, 122.

dolazi u sastav Habsburškog carstva od 1687. do 1701. godine. Karlovačkim mirom, Dubica je ipak ostala u sastavu Bosne i Osmanske države, a osmansko-austrijska granica nakon 1699. godine dolazi na Savu i Unu.¹⁰ Nadalje, u toku 18. stoljeća, Dubica je dva puta dolazila u sastav Habsburške monarhije. Prvi put u austrijsko-osmanskom ratu 1716-1718. godine kada je i Pounje došlo pod austrijsku vlast mirom u Požarevcima 1718. godine, tako da je Dubica do sljedećeg osmansko-austrijskog rata vođenog od 1737. do 1739. godine ostala u habsburškim rukama. Nakon više od dvije decenije, mirom u Beogradu 1739. godine, a faktički 1741. godine, Dubica ponovo dolazi pod osmansku vlast. To stanje će ostati narednih 47 godina sve do 1788. godine i čuvenog Dubičkog rata.¹¹

Posljednji veći pokušaj Habsburške monarhije da proдре na područje Bosanskog ejaleta desio se za vrijeme Dubičkog rata od 1788. do 1791. godine. Vojne operacije su započele 1788. godine, a najveće operacije su vođene oko grada Bosanske Dubice te je rat u anale povijesti ušao kao Dubički rat. Rat je završen Svištovskim mirom 1791. godine.¹² Jedan dokument iz Osmanskog arhiva baca dodatno svjetlo na širu sliku o Dubičkom ratu odnosno društvenim slojevima koji su uzeli učešće u bitkama za odbranu Dubice. Naime, 6.8.1807. godine napisana je bujrukdija hercegovačkog vojnog zapovjednika Sulejman-paše o tome da se jednog mostarskog hrišćanina koji je dao doprinos u Dubičkom ratu oslobodi davanja džizije.¹³

U ratovima koje su Osmanlije vodile s Habsburgovcima i Mlečanima, koncem 17. i u 18. stoljeću, odnosno mirovnim ugovorima kojima su završeni ti ratovi, tekao je proces formiranja suvremenih granica Bosne i Hercegovine. Dubica je Svištovskim mirom ponovo vraćena osmanskoj strani i to se na terenu desilo 1796. godine. Tako će ostati do austrougarske okupacije 1878. godine.¹⁴

Od značajnijih poznatih historijskih podataka u vezi sa Dubicom u osmansko doba, izdvaja se to da je prije 1611. godine (vjerovatno u drugoj polovini 16. stoljeća) postala sjedište dubičke kapetanije, jedne od najstarijih u Bosni. Kapetani Dubice u 17. stoljeću bili su Šerići iz Dubice, a iza 1739. Cerići iz Bosanskog Novog.¹⁵

¹⁰ Ešref Kovačević, *Granice Bosanskog pašaluka prema Austriji i Mletačkoj Republici po odredbama Karlovačkog mira*, Orijentalni institut, Sarajevo 1973, 80-81.

¹¹ *Bosna u osmansko doba*, u: Historija Bosne i Hercegovine, III tom, ur. Sedad Bešlija i Hana Younis, Univerzitet u Sarajevu – Institut za historiju, Sarajevo 2023, 76-108.

¹² Hašim Šerić, Dubički rat. Borbe između Austrije i Turske oko Dubice 1788–1791, *Kalendar Gajret* 1939, Sarajevo 1938, 109–125.

¹³ BOA, TŠRBNM 23/82.

¹⁴ Ratomir Gašparević, *Bosna i Hercegovina na geografskim kartama od prvih početaka do kraja XIX vijeka*, Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Sarajevo 1970, 115–229.

¹⁵ Hamdija Kreševljaković, *Kapetanije u Bosni i Hercegovini*, u: Izabrana djela 1, priredili: dr. Avdo Sućeska i dr. Enes Pelidija, Veselin Masleša, Sarajevo 1991, 86-90.

Dubica kroz osmanske dokumente

U Osmanskom arhivu Predsjedništva Republike Turske u Istanbulu do danas je obrađeno nekoliko desetina dokumenata koji se odnose na Dubicu u osmansko doba. Osim nekoliko dokumenata iz 16. i 17. stoljeća, najveći broj njih odnosi se na period 18. i 19. stoljeća, a pohranjeni su u 25 različitih arhivskih fondova.

Na temelju pronađenih dokumenata moglo bi se pisati o nekoliko tema, a među njima su: tvrđavska posada s posebnim osvrtom na plaćanje posadnika u dubičkoj tvrđavi, o čemu je sačuvan najveći broj dokumenata; zatim predaja Dubice osmanskoj strani nakon okončanja Dubičkog rata 1795-1796. godine; potom gradnja i opravka dubičke tvrđave i drugih objekata na području Dubice; imenovanja na razne dužnosti i imena osmanskih dužnosnika u Dubici; kršenje zakona i razne nepravilnosti u Dubici i o dubičkim džamijama.

Dubička tvrđava

Kada je riječ o dubičkoj tvrđavi u osmansko doba, do sada je poznato da je od zauzeća 1538. godine imala upravno-vojnu posadu. U trećoj deceniji 17. stoljeća Dubica je „grad male važnosti, unutra ima više od 10, a izvan burga oko 40 kuća, a izvan i unutra 200 ratnika s nekoliko aga i jednim kapetanom“.¹⁶ Evlija Čelebi spominje dubičku tvrđavu koja je malena, ali tvrda i u njoj se nalazi dizdar s oko 150 vojnika, skladište municije i 150 daskom pokrivenih kućica (što može biti sporan podatak) te Sulejman-hanova džamija, a pored nje opkop i viseći most.¹⁷

Najstariji datirani dokument u vezi sa Dubicom iz navedenog osmanskog arhiva je od 7. februara 1572. godine gdje se u naredbi Bosanskom sandžakbegu navodi da se na samom kraju bosanske granice nalazi dubička tvrđava te da je čuvanje granice teško zbog toga što postoji niz prolaza preko rijeke Une, ali da je tadašnji bosanski sandžakbeg Mustafa koji je sada na poziciji Budinskog beglerbega podigao palanku, međutim, u kojoj nisu razmješteni posadnici. S tim u vezi naređuje se da se u navedenu palanku smjesti 50 azapa sa dnevnicom od 4 akče i njihov aga sa dnevnicom od 12 akči.¹⁸

Vrlo česti arhivski dokumenti odnose se na pitanje tvrđavskih posadnika u Dubici i njihovih plata. Zabilježeni su i sačuvani podaci u periodu između 1639. do 1831. godine, s tim da su najviše sačuvani podaci od pete do devete decenije 18. stoljeća. Od vojnih rodova koji su egzistirali u dubičkoj tvrđavi spominju se: kapetani, mustahfizi (čuvari-posadnici), džebedžije (oružari), azapi (pješadija), farisi (konjica), martolosi (vojna policija), kumbaradžije (topnici) i topdžije

¹⁶ Hamdija Kreševljaković, *Stari bosanski gradovi, Naše starine*, I/1953, Sarajevo, (33) 37.

¹⁷ Evlija Čelebi, *Putopis - odlomci o jugoslavenskim zemljama*, preveo, uvod i komentar napisao: Hazim Šabanović, Svjetlost, Sarajevo 1967, 218.

¹⁸ BOA, A.DVNSMHM.d 18/76.

(artiljerci). Ono što je zanimljivo su podaci o tome odakle su dubički tvrđavski posadnici i zapovjednici primali svoje plate. To su najčešće bila sredstva poreza, džizje, prikupljene od nemuslimana na području Skoplja i okoline, a pored toga plate su u različitim godinama dobijali još i iz sredstava: džizje Bosanskog ejaleta, tuzlanskih solana, željeznog majdana Jeleč, mukate Kratova i okoline u Makedoniji, džizje cigana Plovdiva i Tatarpazara u današnjoj Bugarskoj, mukate Jeniše-hira tj. Larise u Grčkoj, granične mukate Golosa kod Istanbula, solane Vartik u nahiji Terdžan-i Ulya kod Erzuruma, džizje Prespe i Huripešte (današnja Grčka, Makedonija i Albanija), poreza na sitnu stoku Nikopolja i okoline, mukate istanbulske carine i mukate visoke državne administracije. Ovi podaci pokazuju na koji način je djelovala država odnosno govori o kompaktnosti osmanskih teritorija i međusobnoj podršci bez obzira na udaljenost teritorija.¹⁹

Sljedeći zanimljiv podatak kojeg se može iščitati iz dokumenata odnosi se na prekomandu tvrđavskih posadnika u Dubicu odnosno može se pratiti iz kojih tvrđava su vojna lica premješšana u tvrđavu Dubica. Najčešće su to bile jajačka (1744, 1747, 1750, 1755) livanjska (1754, 1755, 1761), prijedorska (1796), tvrđave Sanski Most, Bočac (1755) i Prozor (1809).²⁰

Jedan detalj koji nude dva dokumenta iz 1761. i 1772. godine otvaraju pitanje vlasti nad dubičkom tvrđavom tokom 18. stoljeća. Naime, poznato je da je Dubica tri puta, dok je bila pod osmanskom vlašću, bila osvajana od Austrije, kako je naprijed navedeno: 1687. do 1701, 1716. do 1741. i 1788. do 1796. godine. Uobičajeno je da se tvrđave koje su „svježe“ došle ponovo pod osmansku vlast u dokumentima označavaju kao novoosvojene (*feth-i dżedid*). U slučaju Dubice to se vidi u tri dokumenta koja govore o tvrđavskim posadnicima iz 1744, 1747. i 1748. godine. Međutim, nejasan je razlog zašto se da dubičku tvrđavu stavlja odrednica novoosvojena u dokumentima iz 1761. i 1772. godine, tj. u godinama kada je „dugo i duboko“ bila pod osmanskim vlašću. Da li se možda radilo o još jednom kratkotrajnom austrijskom zauzeću Dubice negdje sredinom 18. stoljeća, pitanje je koje treba dodatno istražiti. Ukoliko to nije bilo slučaj, onda je riječ jednostavno o administrativnom navođenju činjenice koja se desila dvije decenije ranije.²¹

¹⁹ BOA, AE.SMST.III 100/7563; AE.SOSM.III 80/6137; AE.SABH.I 28/2173; 315/21195; 316/21290; AE.SAMD.III 10/855; 134/13148; 219/21126; 34/3299; 44/4357; AE.SMHD.I 106/7572; 119/8626; 126/9155; 135/9942; 136/10041; 146/10870; 149/11130; 157/11773; 215/16972; 238/19145; 240/19396; 251/20437; 59/3779; 95/6549; AE.SMHD.II 83/6538; 83/6547; 83/6558; 83/6594; 86/6884; 95/7956; 95/7958; 95/7959; 95/7960; 95/8002; AE.SMST.III 247/19760; 272/21768; 295/23622; 296/23713; 353/28306; 356/28501; 357/28577; AE.SOSM.III 18/1219; 18/1228; 57/4125; 61/4496; 91/7004; C.AS. 1052/46260; 1151/51160; 2/51; 459/19169; 649/27303; 767/32440; IE.AS. 33/2921; 61/5534; MAD.d 16519; TS.MA.e 1043/77; 92/71.

²⁰ BOA, AE.SMHD.I 119/8626; 136/10041; 146/10870; AE.SMHD.II 83/6592; AE.SMST.III 231/18279; 357/28577; C.AS. 1020/44726; 870/37295.

²¹ BOA, AE.SMHD.I 126/9155; AE.SMST.III 194/15292; C.AS 263/10959; 443/18431.

Predaja Dubice osmanskoj strani

O predaji/vraćanju Dubice u sastav Bosanskog ejaleta po završenim mirovnim pregovorima postoji sačuvano nekoliko dokumenata. Jedan se odnosi na Karlovački mir, a u njemu se govori o napuštanju i predaji Dubičke tvrđave od strane Austrijanaca i ponovnim imenovanjima u tvrđavi (27.6.1701).²² Ostali dokumenti tretiraju vraćanje dubičke tvrđave u osmanski posjed iza Dubičkog rata odnosno Svištovskog mira na kraju 18. stoljeća. Među njima je popis oružja i oruđa koje su predali tvrđavski čuvari u povodu predaje dubičke tvrđave Osmanskoj državi (29.11.1795),²³ dopis o putovanju bosanskog valije Husameddin-paše u vezi sa dogovorom sa Austrijom oko predaje tvrđava Novi, Dubica i Gradiška osmanskoj strani (4.1.1796),²⁴ dopis bosanskog valije Husameddin-paše o tome da je tvrđava Novi predata Osmanskoj državi, a da će za povrat dubičke i gradiške tvrđave ići u to područje (21.1.1796),²⁵ tročlani ugovor potpisan od austrijskih vlasti o predaji dubičke tvrđave osmanskim vlastima (21.1.1796),²⁶ popis oružja i oruđa u dubičkoj tvrđavi što pripada Osmanskoj državi (22.1.1796)²⁷ i defter s popisom oružja i oruđa koje pripada osmanskoj strani u tvrđavi Dubica na obali Une u Bosni, a koja je dogovorom prepuštena Osmanlijama od strane Austrije (4.8.1796).²⁸

Gradnja i opravka dubičke tvrđave i drugih objekata na području Dubice

Jedan broj arhivskih dokumenata iz različitog perioda odnosi se na prirodne nepogode i infrastrukturne teme u i oko Dubice. Tako je 26.6.1663. godine zabilježeno da su na granici Bosne, kostajnička, dubička i zrinjska tvrđava kao i mostovi na tom području pogođeni godišnje dva do tri puta velikim poplavama i oštećenjima. Budući da lokalno stanovništvo nije u mogućnosti da samo popravi te objekte, stanovništvo nahije Kostajnica je napisalo molbu za pomoć u opravci navedenih objekata na što je izdata naredba.²⁹ Na datum 7.9.1672. godine kadija Kostajnice Emrullah piše arz u vezi sa popravkom dubičke tvrđave u kadiluku Kostajnica koja je bila oronula, a popravljena je posredstvom Ahmed-age.³⁰ Jedan dopis o računima koji su utrošeni u popravku dubičke tvrđave iz sredstava mukate Skoplja i okoline zabilježen je 31.5.1745. godine.³¹ Sljedeći dokument je u vezi sa popravkom dubičke tvrđave zbog njenog

²² BOA, IE.AS 50/4590.

²³ BOA, A.DVNSNMH.d 9/351.

²⁴ BOA, HAT 227/12644A.

²⁵ BOA, HAT 227/12644.

²⁶ BOA, A.DVNSNMH.d 9/349.

²⁷ BOA, A.DVNSNMH.d 9/350.

²⁸ BOA, C.HR 42/2072.

²⁹ BOA, A.DVN 35/15.

³⁰ BOA, A.DVN 65/31.

³¹ BOA, TS.MA.e 1016/3.

rušenja u Dubičkom ratu. Naime, 26.7.1788. godine izdata je naredba bosanskom valiji Ebubekir-paši u vezi sa popravkom dubičke tvrđave nakon njenog rušenja od strane neprijatelja.³² Na samom kraju 18. stoljeća, 17.1.1798. napisan je dopis nadzorniku izgradnje Husejin-agi za hitni dovršetak izgradnje novske i dubičke tvrđave.³³

Imenovanja na razne dužnosti i imena osmanskih dužnosnika u Dubici

Najveći dio dokumentacije koji je sačuvan o imenovanjima osmanskih dužnosnika na različite funkcije u Dubici odnosi se imenovanja u dubičkoj tvrđavi tokom 18. stoljeća. Tako je 4.2.1701. godine određenja dnevnica od 20 akči Bajramu, iz četvrtog džemata azapa u sklopu posadnika tvrđave Dubica, u blizini rijeke Une, koja pripada Bosni, a koja je napuštena od austrijskog neprijatelja.³⁴ Na osnovu molbe bosanskog valije Halil-paše, dodjeljen je 5.2.1701. godine berat i ponovno su na dužnost mustahfiza dobojske i dubičke tvrđave imenovani Mustafa, Husejin Mehmed, Ibrahim i Mahmud nakon što su Austrijanci napustili i predali ove tvrđave.³⁵ Zabilježeno je 28.10.1706. godine imenovanje azapa u dubičkoj tvrđavi koja pripada Bosanskom sandžaku, izvjesnog Abdulkerima, te napredovanje u službi Husejina, službenika i čuvara tvrđave Dubica u Bosni.³⁶ Također, Mustafa iz trećeg martološkog džemata u dubičkoj tvrđavi imenuje se 4.11.1706. godine u prvi odred azapa.³⁷ Izvjesni Jusuf se 6.11.1706. godine spominje na položaju age trećeg reda martolosa dubičke tvrđave u Bosni.³⁸ Na osnovu bujruđije vojnog čuvara Bosne Osman-paše od 11.3.1707. godine, nakon smrti Mustafe, age prvog džemata martolosa dubičke tvrđave u Bosanskom snadžaku, imenuje se na tu poziciju njegov sin Mehmed.³⁹ Topdžibaša dubičke tvrđave 11.7.1713. godine bio je Ali sin Hasanov, označen kao nasilnik i smutljivac, zbog čega je poslan u progonstvo, a na njegovo mjesto je imenovan izvjesni Husejin.⁴⁰ Omer-aga je 5.12.1725. godine imenovan za zapovjednika prve kapetanije azapa u palanci Sanski Most koja pripada dubičkoj tvrđavi u kadiluku Kamengrad u Bosanskom ejaletu.⁴¹ Zabilježeno je i imenovanje Mehmed-age u dubičku tvrđavu u Bosanskom ejaletu 20.12.1742. godine.⁴² Omer, aga drugog džemata farisa u dubičkoj tvrđavi u Bosanskom sandžaku, dobio je 28.5.1747. godine novi berat zbog toga što mu je prethodni

³² BOA, C.AS 1061/46673.

³³ BOA, C.AS 130/5820.

³⁴ BOA, C.AS 59/2765.

³⁵ BOA, IE.AS 41/3769.

³⁶ BOA, AE.SAMD.III 134/13148; 219/21126.

³⁷ BOA, AE.SAMD.III 34/3299.

³⁸ BOA, C.AS 649/27290.

³⁹ BOA, IE.AS 61/5601.

⁴⁰ BOA, AE.SAMD.III 10/855.

⁴¹ BOA, AE.SAMD.III 70/7098.

⁴² BOA, C.AS 280/11620.

zagubljen.⁴³ Na poziciji čuvara dubičke tvrđave 27.4.1763. godine spominje se izvjesni Mustafa-aga.⁴⁴ Dodjeljen je obnovljeni berat Mustafi, agi trećeg džemata azapa u dubičkoj tvrđavi, povodom njegovog imenovanja 22.11.1779. godine.⁴⁵ Na položaju zapovjednika džebedžija dubičke tvrđave 28.5.1782. godine spominje se izvjesni Mustafa⁴⁶ Jedan dokument od 9.9.1790. godine spominje razmjenu zarobljenog kapetana Omera, dok je bio na dužnosti dubičkog kapetana, sa austrijskim kapetanom Istanikom, koji je također bio zarobljen.⁴⁷

O značaju dubičke vojno-političke elite u osmansko doba govori i činjenica da su bili učesnici važnih događaja što potvrđuje i dopis od 3.1.1780. godine o pozivu u Travnik, sjedište bosanskog namjesnika, kapetanima, agama i vojnim licima iz tvrđava Bihać, Ostrovica, Banjaluka, Stara Ostrovica, Petrovac, Novi, Kamengrad, Krupa, Prijedor, Dubica, Sanski Most, Kobaš, Jajce i Gradiška, a povodom imenovanja novog valije, radi savjetovanja o važnim pitanjima.⁴⁸

Koliko su u očima centralnih osmanskih vlasti bili značajni vojni i upravni dužnosnici u Dubici pokazuje i bujrukdija od 19.1.1796. godine u kojoj stoji da se, nakon povratka dubičke tvrđave, koja je bila u rukama Austrije, bivšim vojnim licima i posadnicima tvrđave koji će ponovo doći na službu, radi olakšavanja njihovog stanja, dodijele privilegije i zemlja oko tvrđave.⁴⁹

Sačuvano je i nekoliko dokumenata o imenovanjima u Dubici tokom 19. stoljeća. Budući da su berati domaćih vojnih lica u tvrđavi Dubica izgorjeli, 12.12.1814. godine izdata je naredba da im se izdaju novi berati u skladu sa uvidom u matične knjige.⁵⁰ Ibrahim-aga je 10.7.1858. godine imenovan za mudira u Dubičkom kadiluku, koji pripada Bihaću.⁵¹ Nekoliko dana kasnije, 1.8.1858. godine za dubičkog mudira imenovan je Mehmed Said-bej.⁵² Zabilježeno je da je 30.11.1861. godine završena finansijska revizija navedenog mudira Dubice Said-beja.⁵³ Već 20.1.1862. godine Said-bej je razriješen s pozicije mudira Dubice, a na njegovo mjesto imenovan je Mustafa-bej.⁵⁴ Dvije godine poslije, 19.4.1864. godine kadiluci Novi i Dubica su spojeni u jedan, Kostajnica je određena centrom mudirluka, a za mudira je imenovan Hulusi-

⁴³ BOA, AE.SMHD.II 215/16972.

⁴⁴ BOA, TS.MA.e 986/40.

⁴⁵ BOA, C.AS 737/30939.

⁴⁶ BOA, AE.SABH.I 252/16926.

⁴⁷ BOA, HAT 179/8099.

⁴⁸ BOA, C.DH 330/16456.

⁴⁹ BOA, C.AS 852/36435.

⁵⁰ BOA, MAD.d 10098.

⁵¹ BOA, MVL 888/9.

⁵² BOA, I.MVL 399/17362.

⁵³ BOA, A.MKT.UM 521/38.

⁵⁴ BOA, MVL 925/10.

bej.⁵⁵ Nadalje, 28.5.1864. godine izvršen je i popis vojnih i policijskih lica u Kozarcu, Prijedoru, Dubici, Kostajnici, Majdanu, Krupi, Ostrovici i Bihaću.⁵⁶

Kršenje zakona i nepravilnosti u Dubici

Najstariji dokument koji govori o nezakonitim aktivnostima u Dubici datiran je 5.9.1660. godine. Iz njega se saznaje da su u selu Moštanica, u blizini dubičke tvrđave koja pripada Banjalučkom kadiluku u Bosanskom sandžaku, Radovko i zimmije napisali žalbu Divanu u Istanbulu u kojoj stoji da su dubički kapetan Ali-aga sa sinovima Šabanom Dalukom i Redžebom Mehmedom napali na njihove kuće, ranili žene i djecu te uzurpirali vinograde i mlinove koji su im pripadali putem nasljedstva od očeva, te da su vinogradi i mlinovi dati na korištenje zimiji kapetana Ali-age po imenu Petar. Podnosioci žalbe traže da im se vrate njihova prava, na šta je izdata naredba iz Istanbula.⁵⁷

Sljedeći slučajevi prijestupa u ponašanju i djelovanju zabilježeni su u 18. stoljeću. Naime, stanovnik dubičke tvrđave topdžibaša Ali sin Hasanov se 11.7.1713. godine spominje kao nasilnik i smutljivac zbog čega je izgubio položaj i poslan u progonstvo.⁵⁸ Nadalje, 1.10.1767. godine sudska policija je uhapsila hadži Aliju i sina mu Abdullaha iz Strumice zbog toga što nisu, kao posrednici, dostavili sredstva, prikupljena od mukate Kratova, koja pripada vojnicima, kao odžakluk, za trogodišnju platu pripadnicima džemata domaćih džebedžija u dubičkoj tvrđavi u Bosni.⁵⁹ Dubički kapetan je 10.12.1779. godine pisao bosanskom valiji o ubistvu Begana, sina dizdara dubičke tvrđave rukom dva vojnika ispred navedene tvrđave nakon čega su procesuirani.⁶⁰

Najveći broj sačuvanih dokumenata koji govore o nasilnim akcijama datiran je u 19. stoljeće. Osman je 3.9.1802. godine izbrisan iz vojne evidencije, a njegova imovina je podijeljena posadnicima tvrđave zbog toga što je činio nasilje nad siromašnima i udarao na njihovu čast dok je bio na poziciji age domaćeg vojnog reda u dubičkoj tvrđavi.⁶¹ Zabilježen je i dopis bosanskog valije Ebubekir-paše 1.12.1802. godine u vezi sa razbojnikom po imenu Paša, jednim od aga u dubičkoj tvrđavi.⁶² Dvije godine kasnije, 10.4.1804. godine naređena je likvidacija Paše, age u dubičkoj tvrđavi, zbog njegove pobune.⁶³ Osmanu, agi domaćih vojnika u tvrđavi Dubici, koji je navikao na razbojništvo, oduzeta je dnevna plata na osnovu dopisa bosanskog valije Ebubekir-paše od 25.12.1802.

⁵⁵ BOA, TŞRBNM 18/28.

⁵⁶ BOA, TŞRBNM 20/108.

⁵⁷ BOA, A.DVN 31/87.

⁵⁸ BOA, AE.SAMD.III 855/1125.

⁵⁹ BOA, AE.SMST.III 247/19760.

⁶⁰ BOA, C.HR 133/6642.

⁶¹ BOA, C.AS 672/28225.

⁶² BOA, C.ZB 42/2072.

⁶³ BOA, HAT 100/3980.

godine.⁶⁴ Nadalje, 28.8.1825. godine napisan je ilam nadležnima u Dubičkom sudu da se zabrani sakupljanje dodatnih akči odnosno poreza po imenu *martiye* što su, nezadovoljni redovnim porezima, činili veziri, mirimirani i drugi službenici ejaleta i sandžaka.⁶⁵ Derviš-paša iz Mostara 11.9.1859. godine obavještava da se izvojevala pobjeda protiv nasilnika te preduzele mjere sigurnosti u Bihaćkom sandžaku na području Kostajnice, Dubice i Novog.⁶⁶ Deset dana kasnije, 21.9.1859. godine ponovo Derviš-paša iz Mostara piše da su nasilnici uspješno savladani te da je granica osigurana te da su zbog tog uspjeha nagrađeni neki vojnici i službenici.⁶⁷ Zabilježen je i zanimljiv dopis od 28.11.1859. godine o tome da su isprazni navodi o osveti članova porodice ubice koji je na austrijskoj granici u kasabi Dubica u Bihaćkom sandžaku ubio Mehmeda i zbog toga osuđen i zatvoren te da se neće pustiti na slobodu.⁶⁸

Da je crna hronika dubičkog kraja u drugoj polovini 19. stoljeća bila raznovrsna govore i sljedeći slučajevi. Naime, 23.12.1863. godine zabilježena je informacija o tome da je izvjesni Zebon Bakik u Dubičkom kadiluku koji pripada Bihaću, umro od pretjeranog konzurmiranja alkoholnog pića.⁶⁹ Nadalje, 27.4.1871. godine sačinjen je dopis Državnog vijeća u vezi sa popom i njegovim prijateljem Stefanom koji su dok su bili u dubičkoj nahiji u kadiluku Kostajnica, koja pripada Bihaću, optuženi da su bili umiješani u nedolične radnje i zbog toga protjerani u Konju u kojoj su se dali u bijeg.⁷⁰ Zbog toga što su kod prikupljanja zakupljenog ušura od stanovnika činili istom tom stanovništvu nasilje Salih Baki i njegov brat Mustafa, stanovnici Dubice koja pripada Kostajničkom kadiluku u Bihaćkom sandžaku, izgnani su u Edirne. Sada su napisali telegraf Vilajetu o tome da im se dozvoli prikupljanje ušura što im je bilo zabranjeno, a u suprotnom će se odseliti u Austriju. Na molbu njihove porodice, Državno vijeće je odlučilo da ih se oslobodi o čemu je vijest poslana bosanskom i jedrenskom valiji. Sve je navedeno zabilježeno 20.9.1871.godine.⁷¹ Međutim, 13.5.1872. godine je zapisano da je došlo do neslaganja po pitanju imena stanovnika dubičke nahije koja pripada kadiluku Kostajnica u Bihaćkom sandžaku, a koji su namjeravali pobjeći u Austriju pa su prognani u Edirne, te se potvrđuje da su njihova imena Salih, Mehmed i Ibrahim.⁷² U selu Draksenić u nahiji Dubica koja pripada Bihaćkom sandžaku lopovi su s austrijske strane prešli čamcima i krali kukuruz i sijeno. Vojnici koji su bili na straži uočili su lopove i spriječili krađu prilikom čega su trojica lopova poginula, dok vojnici nisu imali gubitaka. O tom slučaju je sačinjen dopis 25.7.1876. godine.⁷³

⁶⁴ BOA, C.DH 315/15726.

⁶⁵ BOA, AE.SMHD.II 70/5088.

⁶⁶ BOA, A.MKT.UM 1996/57.

⁶⁷ BOA, A.MKT.UM 1996/71.

⁶⁸ BOA, HR.MKT 316/11.

⁶⁹ BOA, MVL 973/35.

⁷⁰ BOA, ŠD 2859/43.

⁷¹ BOA, A.MKT.UM 1128/43.

⁷² BOA, ŠD 1901/37.

⁷³ BOA, A.MKT.UM 1460/13.

Kada su sredinom i u drugoj polovini 19. stoljeća nacionalne ideologije prodirale u Bosnu odnosno kada je pravoslavni element postao instrument u službi srpske nacionalne ideologije interesantna su dva dokumenta koja govore o tim procesima.

Prvi je datiran 14. januara 1862. U njemu se navodi da je na važnim mjestima Bihaćkog sandžaka koji se skupno nazivaju Knežpolje, a to su kadiluci Prijedor, Dubica, Novi, Kozarac, Banjaluka i Gradiška potrebno objediniti razućena kršćanska sela i izgraditi nova naselja kako bi se spriječila smutnja. Drugi dokument je iz 21. jula 1872. godine, tri godine prije Ustanka u Bosni. U dopisu Bosanskom vilajetu navodi se da su neki stanovnici u nahijama Dubica i Knežpolje nasilni te da posredstvom organizacija koje izazivaju smutnju huškaju stanovništvo lojalno državi protiv države kao i to da smutljivci koji su došli iz Srbije nastoje proširiti svoje ideje pa je potrebno preduzeti mjere a to podrazumijeva i preseljavanje oko 200 muslimanskih domaćinstava iz Strumice (blizu makedonsko-bugarske granice) na pogodna mjesta na tom području.⁷⁴

Dubičke džamije

U Osmanskom arhivu u Istanbulu saćuvano je nekoliko dokumenata pomoću kojih se može djelimićno rekonstruirati historijat dubićkih džamija odnosno donijeti nekoliko podataka o njima, a koji do sada nisu bili poznati u historiografiji. Poznato je da se iz jednog grafićkog prikaza na kraju 17. stoljeća zaključuje da su u Dubici i okolini postojale četiri džamije. Dok je njemaćki putpisac Franc Maurer 1868. godine zapisao da u Dubici imaju dvije džamije.⁷⁵

Iz četiri dokumenta koja su pronaćena u istanbulskom arhivu može se zaključiti da je u tvrćavi Dubica u periodu između 1730. i 1754. godine izgraćena džamija sultana Mahmud-hana, jer dokument datiran 21. augusta 1744. godine govori o rasporedu službenika u toj džamiji.⁷⁶ Drugi dokument datiran 23. oktobra 1786. godine povrćuje navedenu ćinjenicu jer govori o imenovanju službenika u džamiji u tvrćavi Dubica, iz mukate vakufa sultana Mahmuda I i mukate Fethulislama (danas Kladovo u Srbiji). Ovaj dokument je sultan svojerućno odobrio.⁷⁷

Najvjerojatnije je rijeć o novoizgraćenoj tvrćavskoj džamiji iz 18. stoljeća budući da je Dubica osvojena u vrijeme sultana Sulejmana Zakonodavca, pa je tada bila izgraćena prva tvrćavska džamija, koju spominje i Evlija Ćelebi, kako je to bilo uobićajeno nakon osmanskih osvajanja. Oćito je ili u Bećkom ratu akcijom ugarsko-hrvatskog bana Nikole Erdedija ili u austrijsko-osmanskom ratu

⁷⁴ BOA, A.MKT.UM 532/26; A.MKT.UM 1025/55.

⁷⁵ Marko Janković, Tragom nestale tvrćave (Dubićka tvrćava), *Noema: ćasopis za drućvenu i humanistićku misao*, br. 1, Banjaluka 2016, 33-40.

⁷⁶ BOA, EV.d 38163/1157.

⁷⁷ BOA, IE.HAT 5/487.

1716-1718. akcijom Ivana Draškovića, hrvatskog podmaršala, potpuno devastirana, pa je bilo potrebno graditi novu džamiju.

Iz druge polovine 19. stoljeća sačuvana su dva dokumenta koji spominju Čaršijsku džamiju u Dubici. U prvom dokumentu od 4. marta 1840. godine navodi se sljedeće: „Budući da se u blizini i okolini časne bogomolje (mâbed-i šerif) koju je dobrotvor Mula Mehmed izgradio, izvan dubičke tvrave, u središtu trga (pijace, čaršije) (vesât-i sùk), ne obavljaju džuma-namaz i bajram-namazi, stanovnici posebno u zimskim danima imaju poteškoće u vezi s time, pa se, s obzirom na to da je navedena bogomolja pogodna za to, daje odobrenje hadži Omer halifi, koji je od zaslužnih ljudi, da upostavi navedene namaze i obavlja dužnost hatiba u navedenoj džamiji“.⁷⁸ Ovaj dokument je odobrio svojeručno (*hatt-i humayun*) sultan Abdulmedžid I (1839-1861.). Imajući u vidu da je sultan sjeo na tron 2. jula 1839. godine to znači da je ovaj dokument bio među prvim koje je svojeručno odobrio, u 8. mjesecu skoro 22-godišnje vladavine.

Šest godine kasnije, 16. augusta 1846. godine, izvršen je ponovni upis vakufname u Državno računovodstvo vakufa za dvije džamije koje je izgradio hadži Mehmed-bej sin Alija unutar i van dubičke tvrđave u Kostajničkom kadiluku koji pripada Bosni i novčani vakuf te je određen tevlijet (uprava), imam, hatib i mujezin za obje džamije.⁷⁹

Ako se ovaj podatak analizira u kontekstu pisanja Kreševljakovića da je 1846. godine dubički kapetan Mehmed-beg iz novskog roda Cerića išao na hadž, da je od tada poznatiji pod imenom Hadži-beg, da je umro 1869. godine i iza sebe ostavio jedan vakuf i prihod odredio za službenike dviju dubičkih džamija, onda je po svemu sudeći i Mula Mehmed i hadži Mehmed koji su spominju u dva dokumenta ustvari dubički kapetan Mehmed-beg Cerić, s tim da se podatak da je on graditelj i vakif i tvrđavske džamije može razumjeti u kontekstu čestih nemirnih vremena u kojima je vjerovatno stradala prethodna džamija sultana Mahmuda I, pa je Mehmed-beg, ustvari, obnavljač i novi vakif džamije i u dubičkoj tvrđavi. Naravno, ostaje pitanje je li i na mjestu Čaršijske džamije postojala neka starija džamija iz 16. stoljeća.

Zaključak

Nakon što je bila uključena u ugarsku Jajačku banovinu sedam i po decenija, Bosanska Dubica se u sastavu Osmanske Države odnosno Bosanskog sandžaka našla nakon vojnog pohoda Gazi Husrev-bega 1538. godine. U različitim vremenskim periodima, sve do sredine 19. stoljeća, administrativno je, u statusu nahije, pripadala Kobaškom, Novoselskom, Kostajničkom ili Banjalučkom kadiluku. Od sredine 19. stoljeća Dubica se u statusu mudirluka nalazila u sastavu Bihaćkog kajmakamluka. Povijesnu intenzivnost Dubica je

⁷⁸ BOA, C.EV 03/20432.

⁷⁹ BOA, C.EV 74/3676.

svjedočila naročito od kraja 17. pa kroz cijelo 18. stoljeće u kojoj se smjenjivala vlast – osmanska i habsburška – kao posljedica velikih osmansko-austrijskih ratova. Ukupno u tri navrata (1687, 1716. i 1788) akcijama habsburške vojske u poznatim osmansko-austrijskim ratovima padala je pod habsburšku vlast. Dakle, pored osmanske, 47 godina je svjedočila i habsburškoj vlasti. U historiografiji je najviše poznata po zadnjem velikom osmansko-austrijskom ratu od 1788. do 1791. godine zbog činjenice da je jedno od glavnih vojnih poprišta tog rata bila upravo Dubica i njena tvrđava pa se u literaturi taj rat naziva *Dubički rat*.

Kroz arhivske dokumente pohranjene u 25 različitih fondova Osmanskog arhiva u Istanbulu, a koji se primarno odnose na period 18. i 19. stoljeća moguće je donijeti nove podatke koji do sada nisu bili poznati u historiografiji, rekonstruirati određene teme i događaje, ali i dati smjenice za dalja istraživanja koja su neophodna imajući u vidu stanje istraženosti osmanskog razdoblja Dubice i ostalih gradića u Pounju. Najveći broj dokumenata govori o dubičkoj tvrđavi koja je imala veoma značajnu ulogu na osmansko-habsburškoj granici. U njoj je bilo stacionirano najmanje osam različitih vojnih rodova koji su plaću primali primarno iz sredstava džizje prikupljene na području Skoplja i okoline, a zatim i nekih drugih krajeva u Rumeliji. Vojnici su bili premješteni u Dubičku tvrđavu iz šest različitih tvrđava u Bosanskom ejaletu, a zabilježena su i imenovanja na različite vojne i civilne dužnosti u tvrđavi tokom osmanske uprave. Nadalje, postojala je stalna briga lokalnog stanovništva za opravak tvrđave, posebno nakon ratnih oštećenja, što je posebno evidentirano u korespondenciji lokalnih vlasti sa centralom u Istanbulu. Iz kulturne historije Dubice važni su podaci o njenim džamijama. U tvrđavi je, po svemu sudeći, u 18. stoljeću izgrađena džamija sultana Mahmuda I, na mjestu nekadašnje džamije sultana Sulejmana Zakonodavca. Osim toga, vrijedni su podaci o dubičkom kapetanu Mehmed-begu Ceriću koji se u 19. stoljeću pojavljuje u svojstvu vakifa Čaršijske, ali i tvrđavske džamije. Dokumenti donose i zanimljive podatke o dubičkoj crnoj hronici. Slučajevi kršenja javnog reda i mira, pronevjera poreza, ubistva i osveta ubistava, službene likvidacije, smrt predoziranjem alkoholnim pićem, slučajevi bjegunaca od zakona, krađa usjeva i prodor srpske nacionalne ideologije ispunjavali su dubičku svakodnevnicu 18. i 19. stoljeća. Na koncu, među sačuvanim dokumentima se nalaze i oni o predaji Dubice osmanskoj strani nakon okončanja *Velikog bečkog rata* 1701. godine i *Dubičkog rata* 1795-1796. godine. Na ovaj način, tematsko-hronološkom obradom, analizom i kontekstualizacijom dostupnih arhivskih dokumenata koji su osvijetlili do sada nepoznate događaje, procese i ličnosti iz prošlosti osmanske Bosanske Dubice data je solidna osnova za dalja istraživanja lokalne historije u Bosni i Hercegovini.

Summary

After being part of the Hungarian Banovina of Jajce for seven and a half decades, Bosanska Dubica became part of the Ottoman State, specifically the Bosnian Sanjak, following Gazi Husrev-beg's military campaign in 1538. At various times, until the mid-19th century, it administratively belonged, with the status of a nahiye (sub-district), to the kadılık (judicial district) of Kobaš, Novosel, Kostajnica, or Banja Luka. From the mid-19th century, Dubica, as a müdürlük (local administrative unit), was part of the Bihać kaymakamlık (district governorship). Dubica witnessed a period of intense historical events, especially from the late 17th century and throughout the 18th century, during which Ottoman and Habsburg rule alternated as a consequence of the major Ottoman-Austrian wars. On a total of three occasions (1687, 1716, and 1788), it fell under Habsburg rule due to actions of the Habsburg army in the well-known Ottoman-Austrian wars. Thus, in addition to Ottoman rule, it also experienced 47 years under Habsburg authority. In historiography, it is best known for the last major Ottoman-Austrian war (1788-1791) because Dubica and its fortress were one of the main military theaters of that conflict, leading to the war being referred to in literature as the *Dubica War*.

Through archival documents stored in 25 different collections of the Ottoman Archives in Istanbul, primarily relating to the 18th and 19th centuries, it is possible to uncover new data previously unknown to historiography, reconstruct certain themes and events, and also provide guidelines for further research. This research is necessary considering the current state of investigation into the Ottoman period in Dubica and other towns in the Pounje region. The largest number of documents concerns the Dubica fortress, which played a very significant role on the Ottoman-Habsburg border. At least eight different military branches were stationed there, their salaries primarily paid from jizya (poll tax) funds collected in the Skopje area and its surroundings, and subsequently from other regions in Rumelia. Soldiers were transferred to the Dubica fortress from six different fortresses in the Bosnian Eyalet, and records also show appointments to various military and civilian positions in the fortress during Ottoman administration. Furthermore, there was constant concern among the local population for the repair of the fortress, especially after war damage, which is particularly evident in the correspondence between local authorities and the central government in Istanbul. Regarding the cultural history of Dubica, data about its mosques is important. In the fortress, it appears that the mosque of Sultan Mahmud I was built in the 18th century on the site of the former mosque of Sultan Suleiman the Magnificent (or the Lawgiver). Additionally, there is valuable information about the Dubica captain Mehmed-beg Cerić, who, in the 19th century, acted as a vakıf (pious benefactor) for both the Čaršija (Market) Mosque and the fortress mosque. The documents also yield interesting details about Dubica's „black chronicle“ (crime records). Cases of public order disturbances, tax embezzlement, murders and revenge killings, official

executions, deaths from alcohol overdose, fugitives from justice, crop theft, and the penetration of Serbian national ideology characterized daily life in Dubica during the 18th and 19th centuries. Finally, among the preserved documents are those concerning the handover of Dubica to the Ottoman side after the end of the *Great Viennese War* (documented in 1701 concerning Dubica's transfer) and the *Dubica War* of 1795-1796. In this way, through the thematic-chronological processing, analysis, and contextualization of available archival documents—which have illuminated previously unknown events, processes, and figures from the past of Ottoman Bosanska Dubica—a solid foundation has been laid for further research into local history in Bosnia and Herzegovina.

BIBLIOGRAFIJA/BIBLIOGRAPHY

Neobjavljeni izvori/Unpublished sources:

1. T. C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Istanbul Fondovi/Funds:
 - Ali Emiri Abdülhamid I (AE.SABH.I)
 - Ali Emiri Ahmed III (AE.SAMD.III)
 - Ali Emiri Mahmud I (AE.SMHD.I)
 - Ali Emiri Mahmud II (AE.SMHD.II)
 - Ali Emiri Mustafa III (AE.SMST.III)
 - Ali Emiri Osman III (AE.SOSM.III)
 - Bab-ı Asaî Divan-ı Hümayun Kalemî (A.DVN)
 - Bab-ı Asaî Divan-ı Hümayun Sicilleri Name-i Hümayun Defterleri (A.{DVNS.NMH.d})
 - Cevdet Askeriye (C.AS)
 - Cevdet Dahiliye (C.DH)
 - Cevdet Evkaf (C.EV)
 - Cevdet Hariciye (C.HR)
 - Cevdet Zabtiye (C.ZB)
 - Divan-ı Hümayun Sicill-i Ahkâm Defterleri (A.DVNSMHM.d)
 - Evkaf Defterleri (EV.d)
 - Hariciye Nezareti Mektubi Kalemî Evrakı (HR.MKT)
 - Hatt-ı Hümayun (HAT)
 - İbnülemin Askeriye (İE.AS)
 - İbnülemin Hatt-ı Hümayun (İE.HAT)
 - İrade Meclis-i Vâlâ (İ.MVL)
 - Maliyeden Müdevver Defterler (MAD.d)
 - Meclis-i Vâlâ Evrakı (MVL)
 - Sadaret Mektubi Kalemî Umum Vilayat Evrakı (A.MKT.UM)
 - Şura-yı Devlet Evrakı (ŞD)
 - Teşrifat-ı Umumiye Nezareti Mektupları (TŞRBNM)
 - Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Evrakı (TS.MA.e)

Objavljeni izvori/Published sources:

1. Čelebi Evlija, *Putopis - odlomci o jugoslavenskim zemljama*, preveo, uvod i komentar napisao: Hazim Šabanović, Svjetlost, Sarajevo 1967.

Knjige/Books:

1. Aličić Ahmed S, *Uređenje bosanskog ejaleta od 1789. do 1878. godine*, Orijentalni institut, Sarajevo 1983.
2. *Bosna u osmansko doba*, u: Historija Bosne i Hercegovine, III tom, ur. Sedad Bešlija i Hana Younis, Univerzitet u Sarajevu – Institut za historiju, Sarajevo 2023.
3. Gašparević Ratimir, *Bosna i Hercegovina na geografskim kartama od prvih početaka do kraja XIX vijeka*, Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Sarajevo 1970.
4. Kovačević Ešref, *Granice Bosanskog pašaluka prema Austriji i Mletačkoj Republici po odredbama Karlovačkog mira*, Orijentalni institut, Sarajevo 1973.
5. Kreševljaković Hamdija, *Kapetanije u Bosni i Hercegovini*, u: Izabrana djela 1, priredili: dr. Avdo Sućeska i dr. Enes Pelidija, Veselin Masleša, Sarajevo 1991.
6. Lopašić Radoslav, *Bihać i bihaćka krajina, mjestopisne i poviestne crtice*, Matica hrvatska, Zagreb 1943.
7. Šabanović Hazim, *Bosanski pašaluk - postanak i upravna podjela*, Svjetlost, Sarajevo 1982.

Članci/Articles:

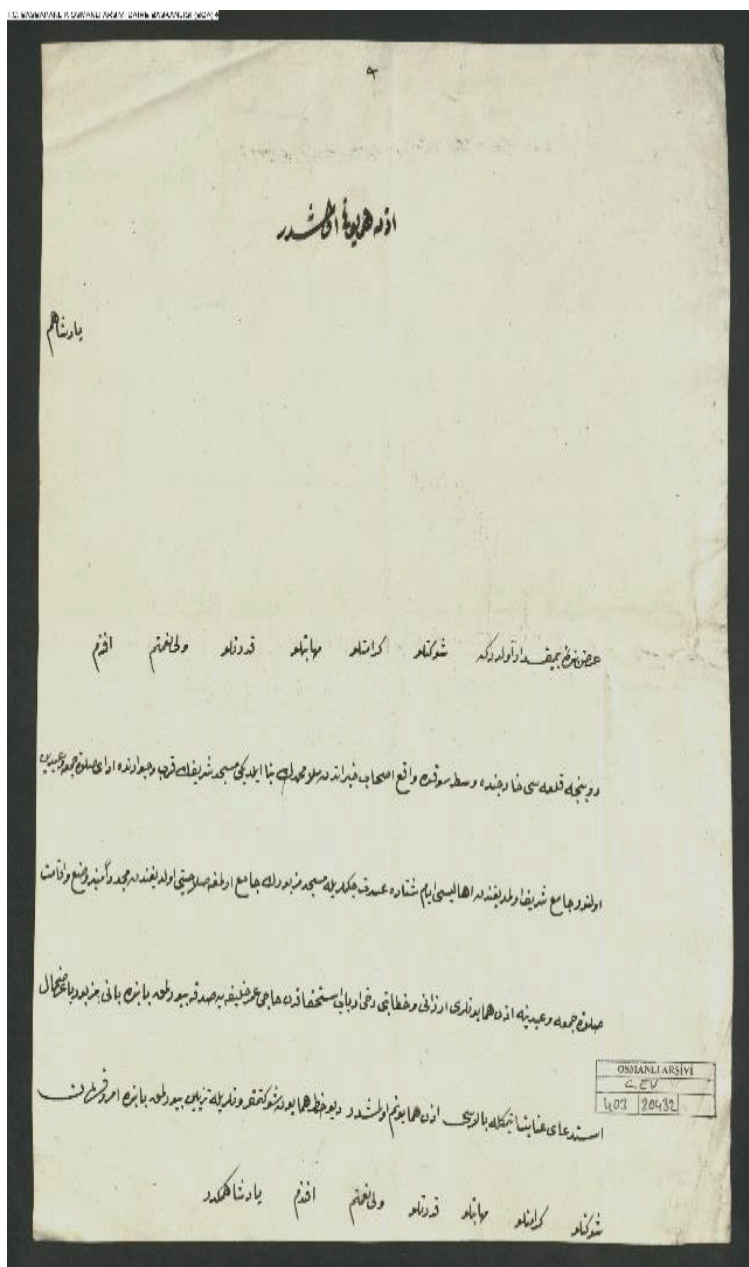
1. Handžić Adem, Prilog istoriji starih gradova u Bosanskoj i Slavonskoj krajini pred kraj XVI vijeka, *Godišnjak Društva istoričara BiH*, XIII/1962, Sarajevo 1963, 321-339.
2. Janković Marko, Tragom nestale tvrđave (Dubička tvrđava), *Noema: časopis za društvenu i humanističku misao*, br. 1, Banjaluka 2016, 33-40.
3. Kreševljaković Hamdija, Stari bosanski gradovi, *Naše starine*, I/1953, Sarajevo 1953, 7-44.
4. Pelidija Enes, Život i djelo Ferhat-paše Sokolovića, *Glasnik Rijaseta IZ u SFRJ*, br. 6, god. LIV/791, Sarajevo 1991, 699-711.
5. Šerić Hašim, Dubički rat. Borbe između Austrije i Turske oko Dubice 1788-1791, *Kalendar Gajret* 1939, Sarajevo 1938, 109-125.

PRILOG:

İzni hümâyûnum olmuştur, Pâdişâhım.

Arz-ı bende-i bî-mikdâr oldur ki; şevketlü, kerâmetlü, muhabbetlü, kudretlü velînîmetim efendim.

Dubniçe kalesi hâricinde vesât-i sükda vâkı‘ ashâb-ı hayrâtıdan mülâ Mehmed'in binâ eylediği mâbed-i şerîfin kurb ve civârında edâ-yı salavât-ı Cuma ve ‘idin olunur câmi‘-i şerîfin olmadığından ahâlisi eyyâm-ı şitâda ‘usret çekmeleri ile mâbed-i mezbûrenin câmi‘î olmağa salâhiyet olduğundan müceddedan minber vaz‘ı ve ikâmet salavât-ı Cuma ve ‘idine izn-i hümâyûnları erzânî ve hitâbeti dahi erbâb-ı istihkâkdan Hâcî ‘Ömer halîfeye sadâka buyurulmak bâbında bânî mezbûre ba-‘arzuhal istid‘â-yı ‘inâyet etmekle bâlâsı izni hümâyûnum olmuştur deyu hatt-ı hümâyûn şevket (pâdişâha mahsûs heybet ve saltanat) makrûnlarıyla (müsâdeye mazhar) tezyîn buyurulmak bâbında emr ü fermân şevketlü, kerâmetlü, muhabbetlü, kudretlü velînîmetim efendim pâdişâhımdır.

C.EV.00403.20432.001

Transkripcija i faksimil dokumenta o imenovanju hadži Omera halife na položaj hatiba u Čaršijskoj džamiji koju je sagradio Mula Mehmed, izvan tvrđave Dubica. (BOA, C.EV 403/20432, 29 Z 1255) Svojeručno: sultan Abdulmedžid I (1839-1861).